

Daiva DAPKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Nuo studijų centro iki išeivijos instituto: trys diasporos tyrimų dešimtmečiai

Santrauka. 1994 m. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete (VDU) įkurtas Išeivijos studijų centras, vėliau išaugęs į Lietuvių išeivijos institutą. Tai – tuo metu vienintelė Lietuvoje tokio pobūdžio mokslo institucija, įkurta specialiai lietuvių diasporos pasaulyje atsiradimo, išeivijos kultūrinės ir politinės-višuomeninės veiklos problemoms tirti, diasporos dokumentiniam paveldui kaupti, saugoti ir tyrinėti. Per tris dešimtmečius keitėsi instituto veidas, čia dirbę žmonės, išaugo saugomo išeivijos kultūros paveldo kolekcijų ir atliktų mokslinių tyrimų skaičius, susiformavo stipri lietuvių diasporos istorijos tyrimų mokykla, kurios mokinių galima sutikti įvairiose Lietuvos mokslo ir studijų institucijose. Šiame straipsnyje, remiantis negausia istoriografija, Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvių išeivijos instituto ir privačių asmenų archyvuose išlikusiais archyviniais dokumentais bei publikuotais šaltiniais, bandoma atskleisti Išeivijos instituto įkūrimo aplinkybes, pristatyti čia dirbusius žmones, pagrindinius trisdešimties metų instituto veiklos bruožus.

Raktažodžiai: Išeivijos studijų centras, Lietuvių išeivijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, diaspora, Kaunas, mokslininkai, tyrimai, archyvai.

2024 m. rudenį iškilmingai paminėtas Lietuvių išeivijos instituto veiklos trisdešimtmetis¹ buvo puiki proga stabtelėti ir pabandyti įvertinti per tris dešimtmečius Vytauto Didžiojo universitete (VDU) atliktų diasporos tyrimų rezultatus, tokių tyrimų poreikį bei

¹ Minint jubiliejų 2024 m. lapkritį–gruodį institute vyko įvairūs renginiai: Lietuvos ir tarptautinės mokslo konferencijos, parodos, seminarai, instituto išleistų knygų dovanojimo akcijos ir t. t. „Lietuvių išeivijos instituto 30-mečiui skirti renginiai“, *VDU Lietuvių išeivijos institutas*, žiūrėta 2025 gegužės 5, <https://iseivijosinstitutas.lt/lietuviu-iseivijos-instituto-30-meciui-skirti-renginiai/>.

perspektyvas. Trisdešimties metų laikotarpis – netolima praeitis – ne vienam VDU darbuotojui ir šių įvykių liudininkui dar nėra tapęs istorijos dalimi, kurią būtų galima kritiškai analizuoti ir vertinti. Niekio keisto, kad VDU ir Lietuvių išeivijos instituto istorija iki šiol nėra tapusi istorikų tyrimų objektu, – istorikai įprastai tyrinėja senesnius laikus, yra įpratę žvelgti giliau į praeitį, orientuodamiesi į pusės amžiaus ar ilgesnio laikotarpio ribą. Kita vertus, trisdešimtmetis – ne toks mažas laiko tarpas, suteikiantis galimybę pabandyti atidžiau pažvelgti į Išeivijos studijų centro (ISC) / Lietuvių išeivijos instituto (LII) istoriją, įvertinti per šį laikotarpį atliktus darbus. Šiame straipsnyje, remiantis negausia istoriografija, Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvių išeivijos instituto ir privačių asmenų archyvuose išlikusiais archyviniais dokumentais bei publikuotais šaltiniais, bandoma atskleisti Išeivijos instituto įkūrimo aplinkybes, pristatyti čia dirbusius žmones, pagrindinius trisdešimties metų instituto veiklos bruožus.

Lietuvių išeivijos instituto istorija neatsiejama nuo atkurtojo universiteto istorijos, kuri iki šiol nėra sulaukusi platesnio istorikų dėmesio, nors pirmieji tyrimai ir mokslinių šaltinių bazės surinkimo darbai šioje srityje jau yra padaryti², prie pirmųjų VDU atkūrimo veiklos metų aprašymo nemažai prisidėjo ir šių įvykių dalyviai, kurių tekstai³ gali pasitarnauti tyrėjams. Vis tik šiuose darbuose atsispindi universitetinės tendencijos, tam tikrų padalinių ar centrų istorijos epizodai į šiuos pasakojimus nepatenka. Fragmentiškos informacijos apie Išeivijos studijų centro / Lietuvių išeivijos instituto darbus, dažniausiai grindžiamos pačių darbuotojų pasakojimais, galima rasti periodinėje spaudoje.⁴ Neretai šie pavieniai

² Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993; Vytauto Didžiojo universitetas. *Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002; Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022; Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 382–401; Antanaitis, Kastytis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo šaltinių verpetai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 m. balandis – 1990 m. rugsėjis)*: dokumentų rinkinys, sud. Kęstutis Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2024, 15–29; Dapkutė, Daiva, „Padėkite mums pasivyti šiuos laikus“: išeivijos akademinė parama atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (34) (2022), 111–131; Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99; Raškauskas, Kęstutis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, *Darbai ir dienos* 71 (2019), 141–321; *Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 m. balandis – 1990 m. rugsėjis)*: dokumentų rinkinys, sud. Kęstutis Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2024.

³ Kaminskas, Vytautas, „Kaip mokytis VDU: veiklos principai“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 10, 39; Kaminskas, Vytautas, „Pirmieji treji atkurto Universiteto metai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis*, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 89–97; Kaminskas, Vytautas, „80-ties metų kelių peržvelgus“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 9–38; Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Humanitarinės kultūros link. Atkuriamasis VDU laikotarpis“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 8–9; Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Omnia principium grave est (Kiekviena pradžia sunki). (Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo pradžia)“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis*, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 75–87; Kostkevičius, Gediminas, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, *Nemunas* 11 (1989), 31–37; Genzelis, Bronislovas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo peripetijos“, *Kauno istorijos metraštis* 12 (2012), 203–207.

⁴ Saldukas, Linas, „Išeivijos studijų centro atidarymas“, *Universitas Vytauti Magni* 12 (1995), 6–7; Saldukas, Linas, „Diasporos lobiai“, *Darbai ir dienos* 3 (12) (1996), 258–259; Dapkutė, Daiva, „Išeivijos studijų centro sukaktis“, *Darbai ir dienos* 21 (2000), 311; Dapkutė, Daiva, „Išeivijos institutas: planai ir viltys“, *Darbai ir dienos* 22 (2000), 271–272; Kuizininė, Dalia, „Gyvoji lietuviybė. Lietuvių išeivijos institutas: istorija, viltys ir perspektyvos“, *Dienovidis*, 2001 gegužė, 33–35; Gudaitis, Nerijus, „Lietuvos išeivijos institutas – naujose patalpose“, *Kauno istorijos metraštis* 3 (2002), 384–386; Kuizininė, Dalia, „Trys Lietuvių išeivijos instituto dešimtmečiai: istorija ir dabartis“, *Draugas*, 2024 gruodžio 12, 5, 11; Dapkutė, Daiva, „Išeivijos studijų centras – veikla ir jo saugomi lobiai“, *Akiračiai* 6 (2001), 12, 15; Dapkutė, Daiva, „Lietuvių išeivijos institutas ir jo veikla“, *XXVII knygos mėgėjų metraštis* 4 (2010), 91–96.

straipsniai virsta bene vieninteliais šaltiniais, liudijančiais to meto įvykius. Bandymai rekonstruoti LII istoriją susiduria su gana fragmentiška šaltinių baze: ne kartą per tris dešimtmečius keičiantis centro / instituto institucinei priklausomybei, padalinio veiklos dokumentai išsibarstė, pavienių dokumentų (daugiausia kasmetinės ataskaitos) išliko VDU Humanitarinių mokslų fakulteto (kuriam kai kuriais laikotarpiais priklausė ISC ir LII) ir LII archyvuose. Kad ir kaip būtų keista, Išeivijos instituto darbuotojai, kaupdami, tyrinėdami ir saugodami didžiulį diasporos kultūros paveldo archyvą, nepasirūpino surinkti savo pačių istoriją liudijančių dokumentų. Dažnai kraustantis iš vieno pastato į kitą, įvairūs instituto veiklą liudijantys leidiniai (renginių programos, tyrimų projektų ataskaitų kopijos, padalinio posėdžių protokolų išrašai ir pan.) tapdavo, kaip anuomet atrodė, nereikalingu balastu, ne itin svarbiu ir saugotinu dalyku. Nemaža dalis itin gausios instituto darbuotojų korespondencijos su išeivijos atstovais archyvų perdavimo ir kitais klausimais yra išlikusi asmeniniuose archyvuose, kurių dalis, prabėgus daugeliui metų, atsidūrė Lietuvos išeivijos instituto archyvų kolekcijoje (LII archyve saugomi Broniaus Kviklio, Vytauto Kavolio, Broniaus Vaškelių ir kitų LII veiklos procesuose tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvavusių asmenų fondai).

Atskira šaltinių grupė tyrinėjant VDU ir LII istoriją gali tapti tuomečių įvykių liudininkų, čia dirbusių žmonių prisiminimai, nors tokių išlikusių šaltinių nėra daug: žiniasklaidoje galima rasti LII dirbusių mokslininkų pavienių interviu, bet šie tekstai dažniausiai būdavo proginiai ir gana fragmentiški.⁵ Bėgant metams mažėjančios liudininkų gretos skatintų kuo greičiau pagalvoti apie tokių prisiminimų fiksavimą bei išsaugojimą.

Šiuo straipsniu nepretenduojama į išsamų Lietuvos išeivijos instituto istorijos tyrimą, tik į stabtelėjimą ir bandymą atkreipti dėmesį į keletą problemų ir (ne)užmirštų istorijos puslapių, prisimenant čia dirbusius žmones ir jų darbus.

Išeivijos studijų centro atsiradimo aplinkybės

Prieš tris dešimtmečius Kaune įkurtas Išeivijos studijų centras, vėliau išaugęs į Lietuvos išeivijos institutą, labai gerai pažįstamas ne tik šio universiteto bendruomenei, bet ir visos Lietuvos bei užsienio migracijos procesus tyrinėjantiems mokslininkams, užsukantiems į Išeivijos instituto archyvus ar atvykstantiems į institute vykstančias mokslines konferencijas. Paprastas faktas – vieno universitetinio padalinio atsiradimas – atrodytų nereikšmingas, tyrėjų dėmesio nevertas reiškinys, – juk panašių padalinių, institucijų, mokslinių tyrimo centrų galima rasti daugelyje Lietuvos miestų, mokslo ir švietimo įstaigų. Tačiau jis gali įgauti visai kitokią reikšmę, pažvelgus į jį to meto kontekste ir pabandžius atsakyti į klausimą, ką tokios institucijos atsiradimas reiškė prieš tris dešimtmečius nepriklausomai valstybei ir atkurtajam VDU dar tik skaičiuojant pirmuosius metus.

Tokio išeivijos tyrimų centro sukūrimo idėjai įtakos turėjo keli veiksniai. Pirmiausia, šios institucijos atsiradimo negalima atskirti nuo Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo

⁵ „Apie centrą išeivijos praeičiai tirti [pokalbis su Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centro vadovu, prof. Egidijumi Aleksandravičiumi bei moksliniu bendradarbiu Linu Salduku] / [kalbėjosi L. Mockūnas]“, *Akiračiai* 2 (1999), 8–9.

idėjos, glaudžiai susijusios su tautinio atgimimo ir nepriklausomos valstybės raida. VDU atkūrimo planai, savarankiškos, nuo valstybinio finansavimo nepriklausomos⁶ aukštosios humanitarinio profilio mokyklos su universiteto statutu ir vakarietišku akademinį studijų organizavimo modeliu vizija buvo sunkiai suderinama su sovietinėje Lietuvoje egzistavusia švietimo sistema, kai kuriais atvejais tai kėlė visuomenėje tam tikras priešpriešas, senų susiklosčiusių praktinių konfliktų.⁷ Į atkurtąjį universitetą dirbti atvykdavę Vakarų universitetuose studijavę ir mokslus baigę profesoriai į universitetą atnešė vakarietišką požiūrį į mokslo tyrimų ir studijų procesus, skirtingą nei sovietmečiu įprastą akademinės bendruomenės, studentų ir dėstytojų santykį, formavusį bendrą vakarietišką VDU akademinės bendruomenės dvasią.

Ne mažesnę vaidmenį atliko bendra visuomenės nuotaika. Geležinė uždanga ir sovietų bandymas ilgus dešimtmečius atskirti Lietuvą nuo Vakarų kultūros procesų nulėmė tai, kad Sąjūdžio metais, griūvant sienoms, susidomėjimas Vakaraais ir lietuvių išeivija buvo tapęs vos ne masiniu reiškiniu: didžiuliu tiražu buvo perspausdinami bene visi žymesni išeivių autorių darbai, išeiviai buvo įtraukiami į žinytus bei enciklopedijas, o į susitikimus su iš Vakarų atvykusiais išeivijos rašytojais, menininkais pirmaisiais nepriklausomybės metais susirinkdavo minios žmonių. Vėliau ši masinio susižavėjimo Vakaraais ir išeivijos kultūros palikimu banga pradėjo slūgti, tačiau tuo pačiu metu stiprėjo įvairių sričių mokslininkų domėjimasis diasporos kultūros, meno, literatūros istorija. Atgavus nepriklausomybę, domėjimosi išeivija bangą lydėjo ir privačių asmenų bei institucijų archyvinių fondų pargabenimo į Lietuvą procesas. Išeivijos studijų centro įkūrimas davė nemažą impulsą, liudijantį akademinės visuomenės susidomėjimą išeivijos sukauptais kultūros lobiais ir šio palikimo perdavimo Lietuvai procesus. Pradžioje nedrąsiai, netrukus vis daugiau įvairios apimtys, daugiausia privačių asmenų archyvai, bibliotekos, meno rinkiniai plūstelėjo į Lietuvą, pasklido po įvairius miestus ir miestelius, muziejus, bibliotekas, valstybės archyvus, mokslo institucijas, organizacijas ar netgi privačius archyvus.

Tokios su išeivijos istorija ir kultūra susijusios mokslo įstaigos atsiradimas buvo svarbus ne tik universitetui, Lietuvos mokslo bendruomenei, užsienio lietuviams, bet visų pirma ir pačiam Kaunui – miestui, kuris bent jau vienai išeivijos kartai (t. y. žmonėms, priverstiems pasitraukti iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo pabaigoje), liko svarbi simbolinė vieta ir į kurį dažnai sugrįžtama ieškoti savo šaknų ar prisiminimų apie Kauno universitete prabėgusius studijų metus. Ne vienam jaunystės sentimentai apie studijų metus VDU buvo paskata prisidėti prie universiteto atsiradimo, Išeivijos instituto veiklos. „Ar Kaunas taps pasaulio lietuviybės sostine su ypatingu intelektualinės traukos ženklu?“ – skelbė „Kauno dienos“ antraštė.⁸ Tikėtasi, kad Kaune įsikūręs Išeivijos institutas gali tapti pasaulio

⁶ Žvelgiant iš šių dienų taško atrodytų, kad anuomet kuriant universitetą į finansinius klausimus buvo žvelgiama gana lengvabūdiškai, šio klausimo pernelyg nesvarstant. Universitetas susikūrė lygioje vietoje, neturėjo jokio finansinio pagrindo, jo nebuvo ir pradėjus veiklą: net prasidėjus studentų priėmimui į universitetą neišspręstos elementarios patalpų, finansinių išteklių problemos. Daug nulėmė išeivijos ir vietos gyventojų bei įmonių parama, tačiau jų aukų nepakako, kad VDU galėtų normaliai funkcionuoti, tad ilgainiui finansinė priklausomybė nuo valstybės finansavimo tapo pagrindiniu nepriklausomos mokslo institucijos pasikeitimo svertu.

⁷ Antanaitis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, 382–401.

⁸ „Ar Kaunas taps pasaulio lietuviybės sostine su ypatingu intelektualinės traukos ženklu?“, *Kauno diena*, 2000 birželio 17.

lietuvių, Vytauto Didžiojo universiteto ir Kauno gyvąja grandimi, padėti padaryti Kauną atviresnį pasauliui.

Taigi, apibendrinus visas aplinkybes, būtų galima pasakyti: nieko keisto, kad toks institutas susikūrė būtent Kaune, prie Vytauto Didžiojo universiteto, kurio ryšiai su išeivija nuo pat atkūrimo 1989 m. buvo ypač glaudūs. Kuriamo universiteto vizija rėmėsi ne mažo regioninio universiteto, o „pasaulio lietuvių universiteto“ sukūrimo koncepcija. Tikėtasi, kad ši aukštoji mokykla ateityje galės tapti Lietuvos ir išeivijos mokslo visuomenę jungiančiu tiltu, pasaulio lietuvių akademinių pajėgų telkimo centru. Išeivijos parama atkurtajam universitetui tapo svarbiu moraliniu, finansiniu, idėjiniu ramsčiu.⁹ Išeivijos mokslininkai prisidėjo ne tik idėjomis, bet ir tiesiogiai savo darbais kuriant universitetą (kurio sistema buvo orientuota į Amerikos Harvardo universiteto *artes liberales* modelį), nemažai jų atvykę universitete skaitė paskaitas studentams, dirbo administracinę darbą, buvo pirmieji atkurtojo universiteto rektoriai. Keletas jų tapo tiesioginiais „kaltininkais“, prisidėjusiais prie išeivijos kultūros palikimo saugojimo ir tyrimo padalinio atsiradimo universitete.

Mintis prie VDU Humanitarinių mokslų fakulteto įkurti tokį padalinį kilo 1994 m. Pasakojant šio centro / instituto istoriją dažniausiai minimi du žmonės, tiesiogiai ir netiesiogiai tapę Išeivijos studijų centro atsiradimo iniciatoriais. Pirmasis – žymus lietuvių išeivijos visuomenininkas, kolekcionierius, žurnalistas B. Kviklys (1913–1990). 1989 m., kalbėdamasis su profesoriumi B. Vaškeliu, jis pasakė: „Jei ne aš pats sugrįšiu į Lietuvą, tai nors mano kolekcija sugrįš į Lietuvą.“¹⁰ Netikėta šio garsaus žmogaus mirtis 1990 m. leido išsipildyti tik antrajai jo pageidavimo daliai. Jo gausios kolekcijos likimu teko rūpintis B. Kviklio dukroms Danguolei Kviklytei ir Rūtai Kviklytei-Kulikauskienei, jų iniciatyva gausi B. Kviklio kolekcija 1993 m. pasiekė Vytauto Didžiojo universitetą. Viena pagrindinių aplinkybių, nulėmusių kolekcijos patekimą į VDU, buvo Kviklių šeimos sentimentai universitetui, kuriame prabėgo gražiausios jų jaunystės dienos: B. Kviklys 1932–1937 m. VDU studijavo ekonomiką, 1938–1941 m. VDU ir VU – teisę, o jo žmona Bronė Saladžiūtė-Kviklienė baigė VDU lituanistines studijas.

Universitetui padovanota kolekcija buvo įspūdingo dydžio – per Atlantą pargabentų 325 dėžių siunta svėrė 8 tonas.¹¹ B. Kviklio kolekcijoje buvo nemažai atsikūrusiam VDU reikalingų knygų (daugybė lituanistinių knygų, išleistų tarpukario Lietuvoje ir išeivijoje, taip pat visame pasaulyje įvairiomis kalbomis išleistų knygų apie Lietuvą), turtinga periodinių leidinių kolekcija (nuo draudžiamosios XIX a. pabaigos spaudos leidinių, 1942–1944 m. Lietuvos rezistencijos spaudos rinkinių iki didelės Vokietijos DP stovyklose ir išeivijoje išleistų leidinių kolekcijos). Archyvinę kolekcijos dalį sudarė ne tik paties B. Kviklio archyvas, bet ir įvairūs dokumentai iš kitų žmonių archyvų, kurie neaišku kaip pateko į jo kolekciją, bet kurie, galima sakyti, vien B. Kviklio dėka buvo išlaikyti, išsaugoti ir pasiekti Lietuvą. Universitetui teko spręsti, kaip tvarkyti tokio dydžio kolekciją. Buvo aišku, kad šios kolekcijos negalima skaidyti, o jai saugoti, tvarkyti bei tirti reikėjo naujo specifinio archyvinio bei tyrimų centro.

⁹ Dapkutė, „Padėkite mums pasivyti šiuos laikus“: išeivijos akademinė parama atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui, 111–131.

¹⁰ Saldukas, „Išeivijos studijų centro atidarymas“, 6.

¹¹ Saldukas, „Diasporos lobiai“, 258–259.

Antras žmogus, tiesiogiai prisidėjęs prie tokio tarpdalykinio centro sukūrimo idėjos, buvo išeivijos sociologas, kultūrologas prof. V. Kavolis. Dar svarstant būsimą universiteto vizijas, 1989 m. konferencijos „Tautinės aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“ dalyviams jis siūlė būsimą naują universitetą „apkabinti“ serija „interdisciplinari- nių institutų, skirtų šiandienų problemų, ypač jei jos ne tik „skauda“, bet ir Lietuvoje inte- lektualiai apleistos <...> tyrinėjimui“¹². V. Kavolio raginimai VDU humanitarams imtis intelektualinės egzilio istorijos, tarpdisciplinarių lyginamųjų egzilio kultūros istorijų tyri- mų lemtingai sutapo su Vytauto Didžiojo universitetą pasiekusia B. Kviklio šeimos dovana.

Greta šių dviejų asmenybių, tiesiogiai ir netiesiogiai prisidėjusių prie centro atsiradi- mo, reikėtų paminėti ir kitus žmones, be kurių darbo ir pastangų šios idėjos galėjo taip ir likti tik gražios idėjos. Tuometis VDU rektorius prof. B. Vaškevičius ir jaunas iš Vilniaus atvy- kęs istorikas, Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas Egidijus Aleksandravičius atliko svarbų, gal netgi lemiamą vaidmenį, kuriant naujojo centro modelį ir praktiškai paverčiant šias idėjas realybe.

Istorikai, tyrinėję VDU istoriją, vartydami negausius pirmuosius atkurtojo VDU metų dokumentus, juose ras tik kelis sakinius apie Išeivijos studijų centro įkūrimą. 1994 m. rugpjūčio 31 d. VDU rektorato posėdyje tuometis Humanitarinių mokslų fakulteto deka- nas E. Aleksandravičius pristatė Išeivijos istorijos centro kūrimo klausimą.¹³ Rodos, spren- dimas dėl šio didesnių diskusijų nesukėlusio klausimo buvo priimtas vienbalsiai, o jei ir būta diskusijų, protokoluose duomenų apie jas neišliko. Informacija trumpa:

Centro steigimui pritarta. Įstatų projektą apsvastyti Rektorate ir klausimą pateikti svarstyti Senatui. E. Aleksandravičiui pavedama pateikti siūlymus dėl komisijos, kuri organizuotų ir vykdytų iš išeivijos gautos archyvinės medžiagos tvarkymo darbus.¹⁴

1994 m. rugsėjo 14 d. rektorato posėdyje numatyta Išeivijos studijų centrui skirti patalpas VDU rūmuose (adresu K. Donelaičio g. 52, 322 ir 323 kambarius)¹⁵, bet jų įkurtasis cen- tras taip ir negavo. 1994 m. lapkričio 23 d. Senato posėdyje¹⁶ patvirtinti ISC nuostatai, centro privalumai ir techninė bazė apsvastyta VDU išplėstiniam tarybos posėdyje¹⁷, o tų pačių metų gruodį¹⁸ paskirtos patalpos susikūrusiam naujam centrui – 101–103 kam- bariai rūmuose adresu K. Donelaičio g. 52. Šiuose trijuose mažuose pusrūsio kambarėliuo- se ir įsikūrė naujasis centras: pirmajame kataloguotos knygos, antrajame tvarkyti archy- vai, trečiajame prie apskrito stalo sukurta erdvė lankytojams, svečiams, nedideliems seminarams bei susitikimams. Gausi B. Kviklio knygų ir archyvų kolekcija šiose patalpose netilpo, tad greta centras gavo dar porą kambarių archyvo ir bibliotekos saugykloms.

¹² Kavolis, Vytautas, „Universitetas ir tradicija (laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“, *Akiračiai* 10 (1989), 16.

¹³ 1994 08 31 VDU Rektorato posėdžio protokolas Nr. 30, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 103, l. 62–64.

¹⁴ *Ibid.*, l. 64.

¹⁵ 1994 09 14 VDU Rektorato posėdžio protokolas Nr. 32, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 103, l. 69.

¹⁶ 1994 11 23 VDU Senato posėdžio protokolas Nr. 34, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 98, l. 148–149, l. 31–52.

¹⁷ 1994 12 13 VDU išplėstinio Tarybos posėdžio protokolas, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 103, l. 74–75.

¹⁸ 1994 12 14 VDU Rektorato posėdžio protokolas Nr. 46, VDU archyvas, f. 1, ap. 1, b. 103, l. 91–92.

Kadangi erdvės nebuvo pritaikytos didesniems renginiams, iškilmingas Išeivijos studijų centro atidarymas 1995 m. balandžio 27 d. vyko ne jo patalpose, o VDU Lituanistikos skaitykloje adresu K. Donelaičio g. 52, II aukšte.¹⁹

Biblioteka, archyvas ar tyrimų institucija? ISC išskirtinumas

1994 m. patvirtintuose ISC nuostatuose buvo rašoma:

Atkūrus Lietuvos valstybę ir pasikeitus išeivijos santykiams su gimtąja žeme bei prasidėjus naujam diasporos gyvenimo etapui, iškilo būtinumas sutelkti vienoje vietoje išeivijos archyvą, kurį sudaro į Lietuvą grįžtančios žymių išeivių asmeninės kolekcijos (pradžią davė VDU dovanotas B. Kviklio fondas), išeivijos bibliotekos steigimo bei tyrinėjimų darbą. Tai vienintelė šiuo metu tokio pobūdžio mokslo ir studijų institucija, išreiškianti ypatingą VDU dėmesį lietuvių išeivijai, kurios pastangų vaisiumi galima pavadinti ir patį atkurtąjį Universitetą.²⁰

Lietuvos kultūros ir mokslo kontekste Kaune įkurtas Išeivijos studijų centras turėjo išsiskirti kaip nauja, kitų, esamų institucijų nedubliuojanti įstaiga, skirta lietuvių diasporos pasaulyje atsiradimo, išeivijos kultūrinės, politinės ir visuomeninės veiklos problemoms tirti, pasaulio lietuvių idėjai stiprinti, ryšiams su išeivijos organizacijomis ir privačiais asmenimis palaikyti. Nuo pat pradžių centras kurtas ne tik archyvams saugoti ir tvarkyti, jiems padaryti prieinamiems plačiai visuomenei, bet ir tyrinėti – tai buvo vienas svarbiausių skiriamųjų centro / instituto bruožų. Anuomet daugeliui gana keistai atrodė bandymas į vieną centrą sujungti skirtingas, netgi skirtingoms institucijoms priskiriamas veiklos sritis: Išeivijos studijų centre vienoje vietoje sutilpo archyvas, biblioteka ir mokslo tyrimų centras. Žvelgiant iš šių dienų taško, daugelis tuo metu keltų idėjų neatrodo nei naujos, nei kuo nors išskirtinės. Bėgant metams keitėsi Lietuvos aukštųjų mokyklų, mokslo ir archyvinės institucijų padėtis ir funkcija visuomenėje: aukštosios mokyklos virto ne tik studijų, bet ir mokslo centrais, o archyvai ir bibliotekos, anksčiau atlikdavę savo pagrindinę funkciją – užtikrinti istorinių knygų ar dokumentų kaupimą, įvertinimą, saugojimą ir prieinamumą, palaipsniui virto kultūros institucijomis, greta pagrindinių darbų vykdančiomis visuomenės švietimo, edukacijos, mokslinių tyrimų darbus. Šiais laikais tai nieko nebestebina, bet anuomet, kai kūrėsi ISC, viskas atrodė kitaip: šios veiklos sritys buvo griežtai atskirtos, o mokslo, studijų ar archyvinės institucijos atlikdavo skirtingas funkcijas. Sovietinėje Lietuvoje netgi mokslinis tiriamasis darbas ir akademinė veikla buvo dirbtinai atskirti sukūrus atskiras Mokslo akademijos kontroliuojamas mokslo institutų ir aukštųjų mokyklų sistemas, o institutų mokslininkai beveik neturėjo galimybių dėstyti aukštosiose mokyklose. Kuriamas naujas universiteto modelis, kuriam būdinga, kad fundamentinis mokslas ir mokymo procesas – neatsiejami dalykai, tuomet simbolizavo mokslinių tyrimų

¹⁹ Saldukas, „Išeivijos studijų centro atidarymas“, 6–7.

²⁰ Išeivijos studijų centras (ISC). Bendrieji nuostatai, 1994, VDU LII archyvas.

institūtų ir aukštųjų mokyklų tarpusavio santykių lūžį.²¹ Todėl nieko keisto, kad Išeivijos studijų centro modelis daugeliui buvo neįprastas ir sunkiai suprantamas, o ISC darbuotojams pirmaisiais veiklos metais tekdavo nuolat aiškintis, ką jie veikia ir kas šis centras yra – biblioteka, archyvas ar mokslinių tyrimų institutas.

Nuo pat pradžių numatytos gana plačios Išeivijos studijų centro veiklos sritys:

- archyvinė – lietuvių diasporos archyvinio palikimo kaupimas, tvarkymas, saugojimas;
- mokslinė – kaupiamos medžiagos panaudojimas bei tyrimas, tyrimų rezultatų skelbimas;
- leidybinė – leidžiamos knygos, tęstinė knygų serija „Egzodo archyvas“;
- šviečiamoji – mokslinių konferencijų, seminarų, parodų, skirtų lietuvių diasporos istorijai, organizavimas.

Nepaisant įvairių permainių, šios veiklos sritys bėgant metams nesikeitė: institutas visus tris dešimtmečius išliko archyvų kaupimo, tvarkymo, saugojimo, bet pirmiausia – mokslinių tyrimų institucija. Jame saugoma archyvinė medžiaga naudojama tyrimams, integruojama į VDU mokslo ir studijų procesus. Institute atliekamų mokslinių tyrimų pagrindu leidžiamos įvairios mokslinės knygos, publikuojami lietuvių emigracijos istorijos, aktualijų ar šiuolaikinės migracijos problemų tyrimų rezultatai. Taip pat leidžiamos kitos knygos: dokumentų rinkiniai, įvairių išeivijos visuomenės, politikos veikėjų, intelektualų tekstai, atsiminimai, straipsnių rinkiniai, tuo stengiantis Lietuvos skaitytoją supažindinti su išeivijos intelektualinės minties palikimu. Išeivijos instituto darbuotojai nuo pat pirmųjų metų vykdė visuomeninę, šviečiamąją veiklą, t. y. stengiasi universiteto studentus bei Lietuvos visuomenę plačiau supažindinti su išeivijos kultūros palikimu. Lietuvių išeivijos institutas nuolat rengia mokslines konferencijas, seminarus, organizuoja susitikimus su įvairiais lietuvių išeivijos atstovais, reguliariai rengia temines išeivijos istorijai skirtas parodas, parengtas naudojant institute saugomus archyvus.

Dar vienas išskirtinis ir nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje negirdėtas bruožas, kurį, padedant išeivijos mokslininkams, bandyta įdiegti atkurtajame VDU, – tarpdiscipliniškumas. Atkurtajame universitete galima rasti ne vieną tokio tarpdisciplininio centro pavyzdį: nuo 1991 m. rektoriaus Algirdo Avižienio ir Merilando (*Maryland*) universiteto profesoriaus Jono Genio iniciatyva įkurto Aplinkotyros centro (siekiant vystyti plačių tarpdisciplininių tyrimų projektus), keletą metų veikusių Vytauto Kavolio tarpdisciplininių studijų centro ar Broniaus Vaškelio komparatyvistikos centro iki Išeivijos studijų centro. Gaila, ne visi bandymai davė ilgalaikių rezultatų: dalis pradėtų tarpdisciplininių tyrimų iniciatyvų užgeso susidūręs su įvairiomis lietuviškos švietimo ir mokslo sistemos biurokratijos taisyklėmis.

Išeivijos studijų centras nuo pat pradžių buvo kuriamas ne kaip siauro istorinio profilio, o kaip tarpdisciplininė²² institucija, galinti suvienyti imtis bendrų išeivijos kultūros paveldo tyrimo darbų istorijos, sociologijos, menotyros, literatūrologijos specialistus, ateityje

²¹ Antanaitis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, 390.

²² Vienas iš tikslų – „vystyti interdisciplininius tyrimus ir studijas, integruojant istorijos, etnologijos, filosofijos, literatūrologijos bei kitų humanitarinių disciplinų galimybes emigracijos ir išeivijos problematikai tirti“. Išeivijos studijų centras (ISC). Bendrieji nuostatai, 1994, VDU LII archyvas.

suteikianti galimybę pradėti naujus aktualius tyrimus, apie kuriuos anksčiau nebuvo net galvojama, – nuo V. Kavolio siūlytų dėstytojams ir studentams bendrų išeivijos intelektualinės minties seminarų²³ iki naujosios emigracijos bangos tyrimų. Nepaisant biurokratinių ribojimų ir įvairių mokslo šakų mokslininkų dirbtinio skirstymo į humanitarinių, politinių ar socialinių mokslų fakultetus, tam tikrais laikotarpiais institute dirbo įvairių mokslo sričių (istorijos, literatūrologijos, politologijos, sociologijos) mokslininkai, tyrinėjantys išeivijos kultūros istorijos problematiką.

„Išeiviai? Tai tie, kurie ateina ir išeina?“

Prieš tris dešimtmečius šis vieno studento užduotas klausimas labai tiksliai nuspėjo Išeivijos studijų centro ateitį – per šiuos tris dešimtmečius būta nemažai pokyčių: keitėsi pavadinimas, institucinė priklausomybė, jame dirbę žmonės, o pats centras / institutas su vis gausėjančiomis archyvų kolekcijomis ir biblioteka ne kartą kraustėsi iš vienos patalpų į kitas.

„Atkurdami neturėjome nieko, tik daug entuziazmo ir geros valios, kantrybės“²⁴, – apie VDU pradžią pasakojo pirmasis atkurtojo VDU rektorius A. Avižienis. Universitetas, galima sakyti, kūrėsi tuščioje vietoje, net ir pradėjus veikti, priimti studentus į universitetą, buvo dar neišspręstos elementarios patalpų, finansinių išteklių problemos. Su tokiais problemomis susidurdavo visi universiteto padaliniai. Išeivijos studijų centras pradėjo dirbti trijuose mažuose kambariuose VDU rūmų adresu K. Donelaičio g. 52 pusrūsyje su vienu išeivių padovanotu „Macintosh CE“ tipo kompiuteriu, kalnais dėžių, prikautų dokumentų ir knygų, ir vieninteliu šį archyvą tvarkančiu darbuotoju – Linu Salduku²⁵. Centras taip pat turėjo neetatinį vadovą (prof. E. Aleksandravičių), kuris septynerius metus iki 2001 m. centre neturėjo jokios etato dalies. Į talką atskubėjo VDU biblioteka: B. Kvicklio knygas tvarkė Nijolė Bulotienė, kuriai padėdavo vakarais po darbo ateidavusios moterys iš Kauno viešosios bibliotekos (bibliotekininkė Birutė Biliūnienė ir sistemintoja Birutė Skvarnavičiūtė). Po poros metų darbuotojų padaugėjo: 1996 m. dirbti į ISC atėjo šio straipsnio autorė istorikė Daiva Dapkutė, 1997 m. – literatūrologė Dalia Kuizinienė. Daugėjant darbuotojų, didėjo ir darbų krūvis, instituto archyvai pasipildė naujomis

²³ V. Kavolio mintis buvo rengti dėstytojams ir studentams bendrus atvirus tęstinius seminarus „Protas egzilyje“. Pagrindinis tokių seminarų tikslas – užsienio lietuvių intelektualų mąstysenos pokyčiai gyvenant emigracijoje, jų reakcija į procesus, dažnai nepanašius į vykstančius Lietuvoje, palyginimas su kitų tautų panašaus likimo žmonėmis. 1994 07 13 Vytauto Kavolio laiškas Egidijui Aleksandravičiui, VDU LII archyvas.

²⁴ „Septyniasdešimtas gimtadienis. 5 klausimai Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1992), 2.

²⁵ Linas Saldukas (1970–2014) – vienas pirmųjų VDU studentų, įstojusių į ką tik atkurtą universitetą 1989 m., istorikas, 1993 m. pirmosios VDU laidos absolventas. 1996 m. įstojęs į istorijos krypties doktorantūrą, pasirinko lietuvių pokario emigracijos tyrimų temą, 2000 m. apgynė daktaro disertaciją tema „Lietuvių DP (perkeltųjų asmenų) kultūrinis gyvenimas 1945–1950 m.“. Nuo 1994 iki 2014 m. dirbo VDU Išeivijos studijų centre / Išeivijos institute. Tyrinėdamas lietuvių diasporos istorijos procesus, dalyvavo įvairiuose Lietuvos ir tarptautiniuose moksliniuose renginiuose, paskelbė keliolika straipsnių, parengė ir išleido straipsnių, šaltinių rinkinių, taip pat monografiją anglų kalba „Lithuanian Diaspora“.

kolekcijomis, ISC vis dažniau pradėjo rengti mokslinius ir visuomeninius renginius, konferencijas, susitikimus su išeivijos atstovais.

Vartant pavienes išlikusias ISC veiklos ataskaitas galima stebėti, kaip keitėsi centro materialinė bazė: senąjį kompiuterį pakeitė 1995 m. gautas naujas kompiuteris „Machintosh LC 630“, prie kurio pasikeisdami dirbo visi darbuotojai ir kuriam specialiai kolegos iš gretimo universiteto sukūrė anuomet modernią ir pirmąją Lietuvoje kompiuterinę archyvų katalogo programą, ilgus metus tarnavusią instituto mokslininkams. Gavus Atviros Lietuvos fondo finansavimą, 1995 m. įsigytas dauginimo aparatas „Canon NP 1550“, lazerinis spausdintuvas „Laser Writer 16/600 PS“, skeneris „Scan Maker II G“ ir fakso aparatas.²⁶ Dabar linksma prisiminti to meto darbuotojų kasdienybę: centro turėtas telefonas / faksas buvo vienintelis visame fakultete, juo naudojosi beveik visų fakulteto katedrų dėstytojai, šiam fakso aparatui per metus skiriamas limitas²⁷ dažnai būdavo viršijamas, o viršyta suma buvo paprasčiausiai išskaičiuojama iš atsakingo ISC darbuotojo atlyginimo²⁸. Dar linkmiau šiuolaikiniam tyrinėtojiui skambėtų 1997 m. ISC ataskaitoje įrašytas sakiny: „1997 m. prisijungta prie kompiuterinio ryšių tinklo INTERNET.“ Gerėjant materialinėms sąlygoms, pirmuosius išeivijos dovanotus „Machintosh“ tipo kompiuterius universitete keitė modernesni, darbo sąlygoms labiau pritaikyti IBM tipo kompiuteriai, o Išeivijos studijų centras tris dešimtmečius išliko „Machintosh“ salele universitete, naudojancia šio tipo kompiuterius ir jiems specialiai sukurtą archyvų katalogavimo programą.

Senos išlikusios ISC veiklos nuotraukos primena pirmuosius renginius ir dabar, atrodytų, gana mėgėjiškai parengtas parodas, kai ISC neturėjo patalpų, parodų stendų, ką jau kalbėti apie finansus, kurių tokiai veiklai nebūdavo skiriama. Centre dirbantys darbuotojai puikiai išmoko gyventi kaip išeivijoje: nelaukiant finansinės paramos ir dėmesio iš universiteto administracijos ar kokių nors valstybės institucijų, svarbiausia buvo moralinis įsipareigojimas ir savanoriškas darbas, ne visuomet sutampantis su pagal pareigybes numatytais darbais. Per visą egzistavimo laiką ISC, vėliau LII niekad neturėjo techninio personalo, archyvaro, tikro administratoriaus, ką jau kalbėti apie kokius nors parodų dizainerius, programėlių maketuotojus, komunikacijos specialistus ir pan. Visus darbus atlikdavo jame dalimi etato dirbantys (pagrindinę etato dalį ISC darbuotojai turėjo kituose universiteto padaliniuose ir duoną užsidirbavo dėstydami istorijos, sociologijos ar literatūros programų studentams) mokslo darbuotojai, kurie ne tik vykdė mokslinius tyrimus, bet ir atlikdavo kitus darbus, kurie niekuomet nebūdavo įtraukti į kokias nors (ne)egzistavusias pareigybių instrukcijas: tvarkydavo archyvus, aptarnaudavo iš Lietuvos ir užsienio institucijų į archyvą atvykusius skaitytojus, organizuodavo renginius, seminarus, mokslines konferencijas, parodas ir t. t. ISC visą laiką tvyrojo draugiška, demokratinė aplinka, sunkiai paaiškinama energija ir idealizmas: tie patys žmonės galėjo dėstyti studentams, rašyti straipsnius, leisti knygas, o vakarais iki nakties už lango skambant Kauno džiazui rengti parodas, maketuoti ir karpyti renginių kvietimus ir programėles, per savo pačių surengtas konferencijas skaityti pranešimus, rūpintis svečių priėmimu, o per pertraukas ruošti kavą ir užkandžius

²⁶ ISC ataskaita, 1997, VDU LII archyvas.

²⁷ 2000 m. nustatytas limitas buvo 20 litų per mėnesį.

²⁸ 1998 11 18 ISC mokslo asistentės Dalios Kuizininės raštas VDU rektoriui (paaiškinimas dėl viršyto tel. / faks. limitu), VDU LII archyvas.

konferencijos dalyviams pamaitinti. Tokia buvo ISC darbo kasdienybė: niekas nesidairydavo per petį ir nelaikydavo, kada ir kas padarys konkrečius darbus, bet patys imdavosi iniciatyvos ir prisidėdavo prie bendrų darbų. Darbuotojų institute nebuvo daug (įvairiu metu dalimi etato dirbdavo 4–7 žmonės), ir tie patys keisdavosi. Per tris dešimtmečius institutas prisijaukino nemažai neapmokamų savanorių talkininkų, studentų, draugų, pagalbininkų, kurie prirėkęs dažnai atbėgdavo į pagalbą.

ISC / LII veikla plėtėsi, instituto darbuotojai vis sugalvodavo naujų idėjų ir darbų. Taip atsirado žurnalas „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“²⁹, diasporos tyrėjų seminarai (kartą per metus iš įvairių Lietuvos vietovių ir atminties institucijų į institutą sutraukiantys išeivijos paveldą saugančius ir tyrinėjančius žmones), kilo „Sietyno“ – visai Lietuvai bendro išeivijos archyvo katalogo – idėja, specialiai parengta tarpdisciplininė programa „Migracijos politika ir lietuvių diasporos istorija“ magistrantams³⁰ ar kursai „Refresh in Lithuania“ užsieniečiams³¹. Tokios buvo idėjos, kurioms (pvz., bendro išeivijos archyvo katalogo) įgyvendinti dabar buriasi visos archyvinės institucijos, vadovaujamos vyriausiojo archyvaro, ir kurias naiviai tikėjosi įgyvendinti keli institute dirbantys žmonės. Galima pasidžiaugti, kad daugelį šių idėjų ISC / LII pavyko įkūnyti, kai kuriems darbams tęsti nebeužteko vien instituto pajėgų, kai kada paprasčiausiai pritrūkdavo universiteto administracijos palaikymo ar biurokratinio lankstumo, pvz., registruojant ir išlaikant tarpdisciplininę studijų programą.

Niekas negalėtų atsakyti į klausimą, kodėl steigiant centrą pasirinktas „išeivijos“ (ne „emigracijos“, „diasporos“ ar pan.) terminas, ne kartą kėlęs įvairių diskusijų.³² Tačiau būtų galima pajuokauti, kad kai kuriais atžvilgiais „išeivijos“ terminas labai tiko, ypač dėl nuolatinio „gyvenimo ant dėžių“ ir dažno kraustymosi iš vieno patalpų į kitas. 1994 m. gruodį ką tik įsikūrusiam ISC paskirtos patalpos adresu K. Donelaičio g. 52 (101–103 kambariai). Per keletą metų centras išaugo, archyvai pasipildė naujomis gautomis kolekcijomis, tad ISC vis dažniau susidurdavo su patalpų trūkumu. Jų trūko ne tik Išeivijos studijų centrui, bet ir kitiems universiteto padaliniams. 1997 m. pavasarį centras perkeltas į naujas, dar mažesnes patalpas adresu K. Donelaičio g. 52 – 218 kabineta. Viename kambaryje kelerius metus turėjo sutilpti bibliotekininkės, mokslo darbuotojai, o už stikline pertvara atskirtos sienos buvo aptarnaujami į centro archyvą atvykę studentai, tyrinėtojai, skaitytojai. Vilčių ir svajonių įsikurti erdvesnėse patalpose būta, bet ne visas jas pavyko įgyvendinti. Turbūt nedaug kas universitete pamena 1998 m. kilusią idėją ISC ir Vytauto Kavolio tarpdisciplininį studijų centrą su visomis išeivių archyvinėmis kolekcijomis perkelti į Fredą, į Kauno

²⁹ Žurnalas „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ pradėtas leisti 2006 m. Keletą metų jo leidybos darbus rėmė Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, vėliau žurnalas leistas VDU, Lietuvos mokslo tarybos remiamų projektų ir privačių mecenatų lėšomis.

³⁰ Magistratūros programa patvirtinta VDU Senate 2008 m. spalį, 2009 m. į ją priimti pirmieji magistrantai. Šią programą baigė kelios laidos: 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 m. 2014 m. programa buvo patikrinta tarptautinių ekspertų, gavo 6 metų akreditaciją, tačiau priėmimo į ją daugiau neskelbta.

³¹ 2010, 2011 ir 2012 m. vasaromis Vytauto Didžiojo universitete rengti vasaros kursai „Refresh in Lithuania“, skirti pasaulio lietuviams, norintiems atgaivinti ryšį su Lietuva ir lietuviškumu, patobulinti lietuvių kalbos žinias. Tai buvo akademinio pobūdžio kursai, kuriuose didelis dėmesys skirtas Lietuvos ir lietuvių diasporos istorijai, Lietuvos kultūrai, tradicijoms, lietuvių kalbai.

³² Iš Vokietijos į Lietuvą gyventi sugrįžęs Vingaudas Damijonaitis ir kiti išeiviai ne kartą kritikavo, kad „išeivijos“ terminas nėra tinkamas (siūlė „tremtinių“ ar „priverstinių politinių migrantų“ terminą) ir pernelyg siauras.

miesto savivaldybės pasiūlytą pastatą adresu Vilties g. 1³³, – ten planuota įkurti atskirą Emigracijos archyvą su keliais studijų centrais, archyvais, muziejine ekspozicija ir keliais kambariais į archyvą atvykstantiems tyrinėtojams. Vis tik šis sumanymas nebuvo įgyvendintas.³⁴

Žvelgiant į prabėgusius tris dešimtmečius galima pastebėti, kaip keitėsi ir augo centras / institutas. Universiteto finansavimas būdavo skiriamas mokslo tiriamajam darbui, universitetas nebuvo pajėgus remti plėtojantių įvairių padalinių veiklos galimybių. Todėl įvykis, kai 2000 m. pasirašyta VšĮ Išeivijos instituto steigimo sutartis³⁵ ir įsteigtam institutui pagal panaudos sutartį Kauno miesto savivaldybė 20-čiai metų perdavė pastatą adresu S. Daukanto g. 25 (pradžioje tik I aukštą, vėliau II ir III aukštus), buvo daugelį metų instituto puoselėtų svajonių išsipildymas. Naujame pastate įsikūrė institutas, keletas universitetinių centrų (Vytauto Kavolio tarpdisciplininis studijų centras, Broniaus Vaškelio komparatyvistikos centras, S. ir S. Lozoraičių muziejaus fondai), archyvas, biblioteka, skaitykla, Pasaulio lietuvių menė – erdvė instituto ir universiteto bendruomenės renginiams, parodoms, susitikimams su visuomene. Pasipildė Išeivijos instituto bendradarbių gretos: jame pradėjo dirbti diplomatijos istorijos tyrinėtoja, istorikė, S. ir S. Lozoraičių muziejaus vedėja Asta Petraitytė-Briedienė (2000), istorikas, jaunesnysis mokslo darbuotojas Nerijus Gudaitis (2000), filosofas Leonidas Donskis (2002), sociologė, naujųjų migracijos procesų tyrinėtoja Daiva Kristina Kuzmickaitė (2005), į Lietuvą gyventi sugrįžęs išeivijos visuomenininkas, žurnalistas Mykolas Drunga (2004), ką tik disertacijas lietuvių išeivijos tematika apsigynę jaunieji istorikai Ilona Bučinskytė ir Giedrius Janauskas (2006), asistentė Kristina Ūsaitė (2006). Antrąjį veiklos dešimtmetį institutui pavyko suburti didžiausią ir stipriausią diasporos procesų tyrėjų grupę (vėlesniais metais dėl įvairių priežasčių darbuotojų gretos retėjo). Atsivėrė platesnės ne tik mokslinės, bet ir kultūrinės, visuomeninės, šviečiamosios veiklos galimybės, o Tautinių mažumų ir išeivijos departamento skirta finansinė parama įgalino platesnius tarpdisciplininius šiuolaikinės migracijos tyrimus ir žurnalo „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ atsiradimą. Išeivijos studijų centras ir toliau liko universiteto padalinys, kuris savo veiklai turėjo platesnes galimybes ir rimtą partnerį – VšĮ Išeivijos institutą. Tiesa, bėgant metams keitėsi ISC institucinė priklausomybė universitete. Pirmuosius dešimt metų jis veikė kaip VDU Humanitarinių mokslų fakulteto padalinys. 2004 m. vykdant VDU struktūros reorganizaciją, HMF centrai (Japonistikos, Letonikos, Slavistikos ir Išeivijos studijų) pertvarkyti į universitetinius centrus³⁶, o ilgus metus universitete veikęs Vytauto Kavolio tarpdisciplininių studijų centras – į Vytauto Kavolio kolekciją

³³ 1998 10 26 VDU prorektoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus laiškas Kauno miesto merui Henrikui Tamuliui, VDU LII archyvas.

³⁴ Sumanymas buvo susijęs su prof. Vytauto Kavolio našlės Ritos Kavolienės noru VDU padovanoti savo vyro kolekciją ir už paveldėtą nekilnojamąjį turtą Kaune savivaldybės paskirtą kompensaciją (pastatą kitoje miesto vietoje). Savivaldybės pasiūlytas pastatas (Vilties g. 1) R. Kavolienei nepatiko, o vėlesnės derybos dėl kompensacijos ir Vytauto Kavolio archyvo perdavimo įstrigo. 1998 10 26 VDU prorektoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus laiškas Kauno miesto merui Henrikui Tamuliui; 1998 12 22 Kauno miesto mero pavaduotojo A. Kurlavičiaus laiškas Vytauto Didžiojo universitetui dėl negyvenamų patalpų suteikimo, VDU LII archyvas.

³⁵ 2000 03 25 Viešosios įstaigos Išeivijos institutas steigimo sutartis, VDU LII archyvas. Instituto steigėjai – VDU ir Kauno miesto savivaldybė.

³⁶ 2004 04 26 VDU rektoriaus įsakymas Nr. 16 dėl pakeitimų Universiteto struktūroje pertvarkant studijų ir tyrimų centrus, VDU LII archyvas.

Išeivijos studijų centre. ISC tapo atskiru universitetiniu padaliniu, 2004 m. balandžio 14 d. Senato posėdžio nutarimu Nr. 3 patvirtinti naujieji VDU Išeivijos studijų centro nuostatai. Vis tik, prabėgus ketveriems metams, 2008 m. vykdant dar vieną universitetinių centrų reorganizaciją, grąžinta anksčiau galiojusi administracinė tvarka, universitetiniai mokslo centrai priskirti fakultetams. VDU rektoriaus Zigmo Lydekos įsakymu Išeivijos studijų centras priskirtas Humanitarinių mokslų fakultetui.³⁷

VŠĮ Išeivijos institutas gana sėkmingai veikė daugiau nei dešimtmetį, tačiau jam savi-valdybės perduoto pastato išlaikymu, mokslo tyrimais, archyvų kolekcijomis ir jo darbuotojais ir toliau rūpinosi VDU, todėl prabėgus dvylikai metų nuspręsta, kad veiklą tęsti paprasčiau turint vieną steigėją (t. y. universitetą), todėl viešąją įstaigą bendru universiteto ir Kauno miesto savivaldybės sutarimu nutarta uždaryti. 2012 m. uždarius VŠĮ Išeivijos institutą, Išeivijos studijų centras perėmė instituto išipareigojimus bei vykdytus darbus, o ISC pavadinimas buvo oficialiai pakeistas į Lietuvių išeivijos institutą.³⁸

Atsiradus VŠĮ Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekai-muziejui³⁹, instituto pagal laikiną panaudos sutartį naudotas pastatas buvo perduotas naujai įstaigai kaip įstatyminio kapitalo dalis, ir muziejus tapo pagrindiniu pastato šeimininku, kuriame ir toliau veikė Išeivijos institutas. Tiesa, vis labiau griūvančiam pastatui reikėjo remonto, todėl institutui su visomis kolekcijomis 2015 m. teko metams dar kartą kraustytis į VDU rūmus adresu Laisvės al. 53, o po pastato rekonstrukcijos 2016 m. sugrįžti į Prezidento Valdo Adamkaus biblioteką-muziejų.

Prabėgus trims dešimtmečiams

Trisdešimties metų jubiliejų Lietuvių išeivijos institutas pasitiko su permainomis ir naujais iššūkiais. 2023 m. vykdant VDU mokslo centrų pertvarką, Lietuvių išeivijos institutas buvo atskirtas nuo Humanitarinių mokslų fakulteto, 2023 m. gruodžio 13 d. VDU Senatas patvirtino naujus Lietuvių išeivijos instituto nuostatus, ir pastarasis tapo atskiru universitetiniu institutu. Jubiliejaus proga institutas gavo naujas, specialiai archyvams saugoti ir tvarkyti pritaikytas universiteto patalpas, į kurias perkeltas per tris dešimtmečius instituto sukauptas lietuvių diasporos archyvas; skaitytojų patogumui greta archyvo įrengtas Broniaus Kviklio kambarys-skaitykla.

Per tris dešimtmečius pasikeitė instituto veidas: jame pradėję dirbti studentai, doktorantai užaugo, tapo rimtais mokslininkais, universitete užauginusiais ne vieną jaunųjų istorikų kartą ir ne vieną perspektyvų studentą pavilioję į diasporos tyrimų sritį. Kai kurie buvę darbuotojai (G. Janauskas, I. Bučinskytė-Strumickienė, N. Gudaitis, K. Ūsaitė) sėkmingai tęsia darbus kitose mokslo ir atminties institucijose. Institutui teko atsisveikinti

³⁷ 2008 10 22 VDU rektoriaus Zigmo Lydekos įsakymas Nr. 965 dėl universitetinių centrų priskyrimo fakultetams, VDU LII archyvas.

³⁸ Aleksandravičius, Egidijus, „Dėl Lietuvių išeivijos instituto Kaune“, *Draugas*, 2012 kovo 17, 3.

³⁹ Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus – 2011 m. įsteigta viešoji įstaiga, neretai pagal JAV įprastą prezidentinių bibliotekų steigimo tradiciją vadinama Prezidento Valdo Adamkaus prezidentine biblioteka. Steigėjai – Prezidentas Valdas Adamkus, Kauno miesto savivaldybė ir Vytauto Didžiojo universitetas. Plačiau žr. <https://adamkuslibrary.lt/biblioteka-muziejus/apie-muzieju/>.

ir su keliais bendradarbiais: į amžinybę iškeliavo pirmasis instituto darbuotojas istorikas L. Saldukas (1970–2014), porą metų (2002–2004) institute dirbęs filosofas L. Donskis (1962–2016), 2004 m. VDU Lietuvių išeivijos institute pradėjęs dirbti ir VDU žurnalistikos studentams paskaitas skaitęs M. Drunga (1948–2023). 2023 m. institutą atskyrus nuo Humanitarinių mokslų fakulteto, papildė instituto darbuotojų gretos: prie jame dirbusių humanitarų (istorikų, literatūrologų) prisijungė sociologai (D. K. Kuzmickaitė, Dainius Genys ir Esekso universiteto (Jungtinė Karalystė) sociologė Violetta Anna Parutis), mokslininkų gretas papildė VDU Česlovo Milošo centro darbuotojas dr. Tomasz Blaszcak'as. Greta jau tradicinės tapusios lietuvių diasporos visuomenės ir kultūros tyrimų srities institute darbuotojai pradėjo vykdyti tarpdisciplininius posovietinių diasporų tyrimus: ši kryptis apima šiuolaikinės lietuvių ir tarptautinės migracijos problematiką, naujųjų posovietinių tautinių bendrijų (ukrainiečių, baltarusių, rusų) Lietuvoje sociologinius tyrimus, transdiasporinių bendruomenių (pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų) tarpdisciplininius tyrimus, lyginamuosius Vidurio Rytų Europos diasporų kultūros ir literatūros tyrimus, atveria dar platesnes tarpdisciplininių lyginamųjų diasporų tyrimų galimybes.

Per tris dešimtmečius instituto atliktų darbų rezultatus bene geriausiai parodo instituto darbuotojų išleistos knygos, monografijos, šaltinių ir straipsnių rinkiniai (institutas yra išleidęs per 70 leidinių). Išeivijos institutas gali pasidžiaugti ne tik atliktų tyrimų rezultatais, bet ir visuomenine veikla, suorganizuotais renginiais (kurių niekas niekada nebandė suskaičiuoti; kasmet įvykdavo nuo kelių iki keliolikos konferencijų, seminarų, parodų, visuomeninių renginių), ypač sukauptais lobiais, t. y. išeivijos kultūros bei archyvinio paveldo kolekcijomis, be kurių būtų neįmanomi įvairūs moksliniai tyrimai. Ši net prabėgus trims dešimtmečiams savo vertės neprarandanti archyvų kolekcija iki šiol savo turiniu stebina Lietuvos ir užsienio tyrinėtojus. Pradėjęs darbą nuo vienos B. Kviklio kolekcijos, šiuo metu institutas saugo beveik 100 stambių ir keletą smulkesnių archyvinų fondų-kolekcijų, atkeliavusių į Kauną iš įvairių pasaulio kraštų.⁴⁰ Į institutą šios kolekcijos pateko įvairiais keliais. Ne vieno kolekcijos savininko apsisprendimą pasirinkti VDU nulėmė asmeniniai sentimentai, t. y. jie buvo studijavę ar dirbę Vytauto Didžiojo universitete, pvz., B. Kviklys, Vincas Rastenis, Jurgis Gimbutas, Adolfas Damušis, Henrikas Žemelis, Bronys Raila, Vytautas Alantas, Antanas Juodvalkis, Vincas Natkevičius ir kiti. Dar kitiems įdomi ir svarbi pasirodė Išeivijos instituto mokslinė veikla. Daugiausiai archyvų į institutą atkeliavo iš JAV – ten buvo gausiausia lietuvių diaspora, aktyviausia lietuvių politinė, kultūrinė, visuomeninė veikla, daugiausiai išlikusių kolekcijų ir archyvų, kurie grįžta į Lietuvą. Pastaraisiais metais padaugėjo archyvų, atkeliavusių iš Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Latvijos, Kanados, Australijos, kitų kraštų, atveriančių galimybes įvairių sričių mokslininkams plačiau tyrinėti įvairių kraštų lietuvių diasporų kultūros istoriją. Instituto sukaupta išeivijos paveldo archyvine baze naudojasi įvairių sričių Lietuvos ir užsienio tyrinėtojai, skelbia jame saugomą medžiagą savo darbuose. Pastaruoju metu institute daugėja ir vaizdo medžiagos, kaupiasi vaizdo įrašų archyvas. Kauną pasiekusios Anatolijaus Šluto, Algimanto Kezio kolekcijų kino juostos atspindi lietuvių išeivijos oficialų ir kasdienį gyvenimą, atveria naujas galimybes vizualinės antropologijos tyrimams.

⁴⁰ Plačiau apie Lietuvių išeivijos institutą ir jo archyvinės kolekcijas žr. www.iseivijosinstitutas.lt.

Kokia buvo instituto sėkmingo darbo paslaptis? Būtų galima išskirti tris svarbiausius dalykus: idėjas, išeivijos įtaką ir institute dirbusius žmones. LII darbuotojų nebuvo daug, tie patys per tris dešimtmečius keitėsi, tačiau išliko tvirtas branduolys – keletas žmonių, dirbančių beveik visus instituto veiklos metus, pasiryžusių paremti vieni kitų darbus, o jei prireikia, netgi mesti visus savo darbus ir bendromis jėgomis įgyvendinti, rodos, beviltišką idėją. Institute dirbantiems žmonėms niekada netrūko idėjų – taip įvykdavo įvairūs renginiai, būdavo įgyvendinami tyrimų projektai, išeidavo naujos knygos. Be abejonės, didelę įtaką instituto veiklai ir jame dirbusiems žmonėms turėjo išeivija: tokie vardai kaip Vytautas Kamantas, Liūtas Mockūnas, Aleksandras Štomas, Vytautas Kavolis, Bronius Vaškelis, Kazys Almenas, Henrikas Žemelis, Leonas Sabaliūnas ir daugelis kitų instituto darbuotojams nebuvo tik vardai enciklopedijose ar archyvuose dokumentuose, bet gyvi žmonės, su kuriais jie turėjo progą susipažinti, bendrauti ir kurie institutui davė labai daug, dažnai suteikdavo ne tik materialinę (įgyvendinant projektus ir leidžiant knygas), bet ir idėjinę, moralinę pagalbą. Bendraujant su tokiais žmonėmis noromis nenoromis perimi tokias išeivijos gyvenimo normas kaip idealistinis savanoriškas darbas ir pan. Institute visus tris dešimtmečius gyvavo savanoriško šipareigojimo ir išeiviško idealizmo dvasia, be kurios daugelis idėjų niekada nebūtų buvusios įgyvendintos.

Prabėgus trims dešimtmečiams, institutas ir toliau vykdo savo misiją kaupti, saugoti, tirti ir eksponuoti lietuvių diasporos kultūros paveldą, inicijuoti ir vykdyti nacionalinius ir tarptautinius, fundamentinius ir taikomuosius tarpdisciplininius diasporos kultūros istorijos ir šiuolaikinių migracijos procesų tyrimus, kurie atliepia Lietuvos mokslo, visuomenės ir valstybės poreikius.

Išvados

Originalios akademinės mokyklos neatsiranda per keletą metų. Dažniausiai jos būna ilgų dešimtmečių ar net kelių kartų darbo rezultatas, neatsiejamas nuo išskirtinių mokslininkų, t. y. žmonių, savo tyrimais, publikacijomis, idėjomis peržengusių regioninių ir trumpalaikių rezultatų ribas. Per tris dešimtmečius į Lietuvių išeivijos institutą išaugęs Išeivijos studijų centras palaipsniui tapo rimta Lietuvoje ir užsienyje atpažįstama tarpdisciplininių tyrimų baze, lietuvių išeivijos kultūros palikimo kaupimo, tyrinėjimo, publikavimo centru Lietuvoje. Dėl jame sukaupto archyvinio paveldo ir tris dešimtmečius vykdomų tyrimų VDU susiformavo diasporos istorijos tyrimų mokykla, kurios mokinių jau galima sutikti įvairiose Lietuvos institucijose.

Lietuvių išeivijos instituto veiklą lauke visada buvo svarbi akademinė ir kultūrinė diasporos kultūros istorijos sklaida, apimanti mokslines konferencijas, seminarus, knygų pristatymus, susitikimus su diasporos atstovais. Taip ne tik buvo telkiami bendriems projektams ir diskusijoms įvairių mokslo sričių diasporos tyrėjai, bet ir ieškoma patrauklių formų pristatyti diasporos kultūros paveldą platesnei auditorijai.

Literatūra

- Aleksandravičius, Egidijus, „Dėl Lietuvių išeivijos instituto Kaune“, *Draugas*, 2012 kovo 17, 3.
- Aleksandravičius, Egidijus, „Vytauto Kavolio Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo versija“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 83–99.
- Antanaitis, Kastytis, „VDU atkūrimo idėjų raida ir plėtra“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 382–401.
- Antanaitis, Kastytis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo šaltinių verpetai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 m. balandis – 1990 m. rugsėjis): dokumentų rinkinys*, sud. Kęstutis Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2024, 15–29.
- „Apie centrą išeivijos praeičiai tirti [pokalbis su Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centro vadovu, prof. Egidijumi Aleksandravičiumi bei moksliniu bendradarbiu Linu Salduku] / [kalbėjosi L. Mockūnas]“, *Akiračiai* 2 (1999), 8–9.
- „Ar Kaunas taps pasaulio lietuvių sostine su ypatingu intelektualinės traukos ženklu?“, *Kauno diena*, 2000 birželio 17.
- Dapkutė, Daiva, „Išeivijos institutas: planai ir viltys“, *Darbai ir dienos* 22 (2000), 271–272.
- Dapkutė, Daiva, „Išeivijos studijų centras – veikla ir jo saugomi lobiai“, *Akiračiai* 6 (2001), 12, 15.
- Dapkutė, Daiva, „Išeivijos studijų centro sukaktis“, *Darbai ir dienos* 21 (2000), 311.
- Dapkutė, Daiva, „Lietuvių išeivijos institutas ir jo veikla“, *XXVII knygos mėgėjų metraštis* 4 (2010), 91–96.
- Dapkutė, Daiva, „Padėkite mums pasivyti šiuos laikus“: išeivijos akademinė parama atkurtam Vytauto Didžiojo universitetui“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (34) (2022), 111–131.
- Genzelis, Bronislovas, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo peripetijos“, *Kauno istorijos metraštis* 12 (2012), 203–207.
- Gudaitis, Nerijus, „Lietuvos išeivijos institutas – naujose patalpose“, *Kauno istorijos metraštis* 3 (2002), 384–386.
- Kaminskas, Vytautas, „80-ties metų kelią peržvelgus“, in *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 9–38.
- Kaminskas, Vytautas, „Kaip mokytis VDU: veiklos principai“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 10, 39.
- Kaminskas, Vytautas, „Pirmieji treji atkurto Universiteto metai“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis*, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 89–97.
- Kavolis, Vytautas, „Universitetas ir tradicija (laiškas Kauno Vytauto D. universiteto iniciatoriams)“, *Akiračiai* 10 (1989), 16.
- Kostkevičius, Gediminas, „Vytauto Didžiojo universitetas: ketvirtas raundas“, *Nemunas* 11 (1989), 31–37.
- Kuizininė, Dalia, „Gyvoji lietuvių išeivijos institutas: istorija, viltys ir perspektyvos“, *Dienovidis*, 2001 gegužė, 33–35.
- Kuizininė, Dalia, „Trys Lietuvių išeivijos instituto dešimtmečiai: istorija ir dabartis“, *Draugas*, 2024 gruodžio 12, 5, 11.
- Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- „Lietuvių išeivijos instituto 30-mečiui skirti renginiai“, *VDU Lietuvių išeivijos institutas*, žiūrėta 2025 gegužės 5, <https://iseivijosinstitutas.lt/lietuviu-iseivijos-instituto-30-meciui-skirti-renginiai/>.

- Raškauskas, Kęstutis, „Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 metų balandis – 1989 metų rugpjūtis)“, *Darbai ir dienos* 71 (2019), 141–321.
- Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Humanitarinės kultūros link. Atkuriamasis VDU laikotarpis“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1989), 8–9.
- Ratkevičiūtė-Misevičienė, Joana, „Omnia principium grave est (Kiekviena pradžia sunki). (Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo pradžia)“, in *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos 70-metis*, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 75–87.
- Saldukas, Linas, „Diasporos lobiai“, *Darbai ir dienos* 3 (12) (1996), 258–259.
- Saldukas, Linas, „Išėjimo studijų centro atidarymas“, *Universitas Vytauti Magni* 12 (1995), 6–7.
- „Septyniasdešimties gimtadienis. 5 klausimai Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui“, *Mokslas ir gyvenimas* 1 (1992), 2.
- Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
- Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas spaudoje ir dokumentuose (1988 m. balandis – 1990 m. rugsėjis): dokumentų rinkinys*, sud. Kęstutis Raškauskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2024.
- Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos 70-metis*, sud. Jonas Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993.

Daiva DAPKUTĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

FROM THE CENTER TO THE LITHUANIAN EMIGRATION INSTITUTE: THREE DECADES OF DIASPORA RESEARCH

Summary. In 1989, with the efforts of Lithuania’s academic intelligentsia and the émigré community, Vytautas Magnus University (VMU) was re-established in Kaunas. Its concept was shaped as a vision of a “university for Lithuanians worldwide,” with the hope that it would become a hub for uniting the academic forces of the global Lithuanian community and a center for cooperation between Lithuania and its diaspora. In 1994, the Center for Lithuanian Diaspora Studies was established at VMU, later evolving into the Lithuanian Emigration Institute – at the time, the only academic institution of its kind in Lithuania dedicated specifically to studying the emergence of the Lithuanian diaspora worldwide, as well as its cultural, political, and civic activities. The institute also focused on collecting, preserving, and researching the documentary heritage of the diaspora. Over the course of three decades, the center evolved: its staff changed, the number of preserved cultural heritage collections and completed research projects grew, and a strong school of Lithuanian diaspora history research took shape. Today, its scholars can be found throughout various academic and research institutions in Lithuania. This article, drawing on historiography, archival documents (preserved at Vytautas Magnus University, the Lithuanian Emigration Institute, and private collections), as well as published sources, seeks to uncover the circumstances of the Institute’s founding, introduce the people who worked there, and highlight the key features of the Institute’s thirty years of activity.

Keywords: the Center for Lithuanian Diaspora Studies, the Lithuanian Emigration Institute, Vytautas Magnus University, diaspora, Kaunas, scholars, research, archives.